

Данијела РИСТИЋ\*

## НЕКЕ ФОНЕТСКО-МОРФОЛОШКЕ ОСОБЕНОСТИ У ЈЕЗИКУ НИКОЛЕ ЛОПИЧИЋА

*Апстракт:* Наше бављење фонетско-морфолошким особености-ма у језику Николе Лопичића у овом раду биће базирано на оним одступањима која чине отклон од норме у књижевном језику на фонетском и морфолошком плану а истовремено се, на другој страни, приближавају народном језичком изразу. Дакле, предмет интересовања су оне језичке особености које одступају на фонетском или морфолошком плану од језика стандарда а чија употреба је територијално ограничена. Преко говора ликова писац је аутентично пренио слику говорног идиома, атмосфере и духа поднебља које у својим приповијеткама приказује. Колико је досљедан завичајном говорном идиому кроз говор својих ликова, настојали смо у раду да прикажемо и компарирањем појединих дијалекатских обиљежја у Лопичићевим дјелима са стањем које је приказано у дијалекатској студији *Староцрногорски средњокатунски и љешански говори* М. Пешикана, а будући да многе фонетско-морфолошке особености у језику Николе Лопичића нијесу ускорегионално ограничене, и са стањем у другим црногорским народним говорима.

*Кључне ријечи:* Никола Лопичић, фонетске особености, морфолошке особености, *Староцрногорски средњокатунски и љешански говори*, црногорски народни говори, дијалекатско, нормативно

1. У језику лежи и стваралачка снага писца, а она се најчешће огледа и врло је често садржана у различитости, самосвојности, иманентним карактеристикама а све то углавном на темељу одступања од узуса.

---

\* Стручни сарадник у Институту за језик и књижевност „Петар II Петровић Његош”, ЦАНУ

Стога је проучавање оних језичких карактеристика једног писца које одступају од језика стандарда битан елемент у спознаји његовог језичког потенцијала. Наше бављење језиком Николе Лопичића у овом раду биће базирано на оним фонетско-морфолошким одступањима која чине језичку масу одклоном од норме у књижевном језику, а истовремено је, на другој страни, приближавају народном језичком изразу и то оном који се, како је то иначе случај кад је проучавање језика писаца посриједи, тражи у блискости са говором пишчева завичајног поднебља.

1.1. Први и легитимичан поглед на језик у приповијеткама Николе Лопичића, које се сматрају његовим репрезентативним остварењима, говори нам о неунифицираности његовој, што ће рећи да се смјењују нормативни и дијалекатски облици; први су обиљежје језика писца, а други се тичу говора ликова. Међутим, ни говор ликова нема досљедно дијалекатске одлике, већ се јављају напоредо и стандардни и нестандардни облици једних те истих језичких средстава. Употреба дијалекатски маркираних језичких елемената важно је стилско средство и кроз говор ликова преноси дух и обиљежја завичајног сеоског подручја, које је Лопичић настојао што вјерније и аутентичније да представи. Вјерности и живости те слике свакако је допринијела употреба дијалектизама које смо препознали као одлику староцрногорског дијалекта пишчевог завичајног – цетињског говорног подручја. Дакле, оне језичке карактеристике које одступају на фонетском или морфолошком плану од језика стандарда а чија употреба је територијално ограничена биће предмет нашег интересовања у овом раду.

Очигледна је пишчева тенденција да језик аутентично представи лик. У таквом настојању Лопичићеви дијалози обилују дијалекатски маркираним особинама. Овдје ћемо издвојити карактеристичне, најприје фонетске црте у језику Николе Лопичића које одступају од језика стандарда, а потом и неке особености и на морфолошком плану.

Корпус ће нам чинити избор из приповједака „Глад и камен”<sup>1</sup> и драма „Сердар” из V књиге Лопичићевих *Сабраних дела*<sup>2</sup>.

## ФОНЕТСКЕ ОСОБЕНОСТИ

2. *Замјена „јата”*. У Лопичићевом језику основни рефлекс „јата” у дугим слоговима је *ије* а у кратким *је*, саобразно књижевнојезичкој нор-

<sup>1</sup> Никола Лопичић, *Глад и камен*, Библиотека „Луча”, Графички завод, Титоград, 1965, 1–588.

<sup>2</sup> Никола Лопичић, *Сабрана дела V*, Стручна књига, Београд, 2002, 1–327.

ми у ијекавском изговору. Ипак, ту досљедност неријетко ремети дуго „јат” у флексивним завршецима:

*тијема* (Ру<sup>3</sup>, 212); *милоснијем* (СМ, 251); *нашијех* (V, Се, 59); *којијем* (V, Се, 58); *тијем* (Дј, 94); с *крвавијем* (V, Се, 35); *онијех* (V, Се, 54); *живијем* (МБ, 378); с *нашијема* (V, Се, 58),

мада знатно су чешћи примјери са кратким „јатом”, тако да завршеци замјеничко-придјевских ријечи са употребом наставака *-ијем*, *-ијех*, *-ијема* и знатно чешће *-им*, *-их*, *-има* паралелно фигурирају у корпусу Лопичићевих дјела који смо користили у овом раду.

2.1. Некада поједини (и)јекавски облици дјелују исфорсирано, па имамо појаву хиперијекавизама, односно сретамо лексеме *болијест*, *виједро*, *сријетати*, *углијевље*, *пријећи*, *пријевара*, *укријевати*, *покријевати* у облицима које имамо у примјерима:

*Болијест* се оте (Им, 26); Јест кад би ме *болијест* слушала (V, Се, 104); *сријетале* га оне с копања (Јо, 262); с *виједром* воде (Јо, 264); црне као *углијевље* (Ле, 275); То је већ било *пријешло* сваку мјеру (V, Се, 23); То је *пријевара* (V, Се, 38); И тако си била вјешта да *укријеваш* (V, Се, 61); Да не *покријеваш* што с тијем дизањем? (Дј, 94).

2.2. Дијалекатског је карактера, а у вези са „јатом”, и замјена књижевног наставка *-ир* суфиксом *-ијер*<sup>4</sup>. У Лопичићеву језику аналогизом према *косијер* (МБ, 375) забиљежили смо и *командијер* (ПЛГ, 372).

<sup>3</sup> Ради економичности, у раду ће бити кориштене скраћенице умјесто пуних назива приповједака из избора „Глад и камен”: Им – „Имање”, Се – „Сељаци”, РиЖСМ – „Радост и жалост сељака Матана”, Дј – „Дјевојка”, ДО – „Домаће огњиште”, Јо – „Јошана”, МН – „Мргудова невјеста”, Ко – „Колијевка”, НО – „На орању”, Ру – „Ружа”, НП – „На пазару”, СМ – „Стричанова молитва”, Ло – „Лозе”, Ле – „Лелек”, НД – „Наше дјетињство”, Цо – „Цокуле”, Ча – „Чаше”, КХ – „Комад хљеба”, УП – „У планинама”, МС – „Марков смијех”, Љу – „Љубица”, ПЛГ – „Поп-Лукина глава”, МБ – „Машов брат”, Не – „Невјеста”, Ма – „Маше”, Од – „Одлазак”, БЈ – „Барјактар Јошо”, Гид – „Глас из даљине”, Кр – „Крв”, Љв – „Љубав”, Г – „Гуслар”, НС – „На светковини”, КЂ – „Код ђеда”, Кл – „Клобук”, Чо – „Човјек”, односно V, Се за драму „Сердар” из V књиге *Сабраних дела*.

<sup>4</sup> Д. Вушовић, констатујући постојање оваквих примјера у дијалекту источне Херцеговине, сматра да су ови гласови највјероватније продукт утицаја талијанског језика. Д. Вушовић, *Диалекат источне Херцеговине*, СДЗБ III, Београд, 1927, 10.

3. *Асимилација и контракција вокалских група*. Контракција финалне вокалске групе *-ao* у говору ликова углавном је спроведена у правцу вокала *-a*. Иако не можемо говорити о досљедности ове појаве, ипак су примјери са сажетом вокалском групом доминантни у корпусу који смо користили до сада:

би ли ти *жа'* било да мајка умре? (Им, 31); Тек што је за зли час његов *стига'*! (Се, 66); Добро је, Матане, што си се *наша'* да те не боли да није умрла на твоје очи... (РиЖСМ, 76); Нема посла!... Буди ти за *поса'*, па има посла (ДО, 108); *Црка'* је во! (ДО, 118); Мучи се он, мучи *ка'* црв... (ДО, 123); А не знаш да би *крепа'* (МС, 346); Гори *ка'* огњиште (РиЖСМ, 71).

Из примјера се да примјетити да контракција ове вокалске групе није ограничена само на радни глаголски придјев већ се јавља и код неких именица и код везника *као*.

4. *Сугласници и сугласничке групе*. Употреба артикулационо „нестабилних” гласова *x*, *ф*, *в* и *ј*, као и појаве губљења сугласника и упрошћавања неких сугласничких група умногоме имају утицаја на особености Лопичићевог језичког потенцијала и приближавају га народном језичком изразу<sup>5</sup>.

5. Поред примјера са употријебљеним гласом *x*, дакле, стандардних ликова, постоје примјери са испуштањем *x*, најчешће у иницијалном, али и у медијалном и финалном положају<sup>6</sup>:

а домаће зло тражи вазда комадину *'љеба* у руке! (РиЖСМ, 71); Ја мним да *'оће*... (Јо, 133); *'Тио* ме не *'тио*, ја сам његова... (Не, 430); *'ранићу* се сама (Не, 424); не могу, морам да *итам* (V, Се, 37); Одмах се појави нови глас, *рапав*, тежак (Се, 64); какве ти то *аљине* на себе носиш (V, Се, 48); *Лади-*

<sup>5</sup> „Тенденција разних редуковања једна је од најкарактеристичнијих особина староцрногорских, па и осталих црногорских говора”. М. Пешикан, *Староцрногорски средњокатунски и љешански говори*, СДЗБ, књ. XV, Београд, 1965, 1–294 (у даљем тексту умјесто пуног назива студије биће коришћена скраћеница *СК-Љ*).

<sup>6</sup> Р. Бошковић истиче да црногорски говори у погледу судбине гласа *x* показују три основна типа: „...једни још чувају овај глас, други мјесто њега имају друге гласове, а трећи су га потпуно изгубили”. Р. Бошковић, *О природи, развиту и заменицима гласа x у говорима Црне Горе*, у: *Одабрани чланци и расправе*, ЦАНУ, Титоград, 1978, 7–8.

мо пушке (ПЛГ, 370); Видиш да се оладила? (РиЖСМ, 76); сарањивао синове (НП, 231); Би' кад би њој било (Јо, 150),

али и примјер супституције гласом *в*: муве (МБ, 375), што је особина забиљежена и у Пешикановој студији<sup>7</sup>.

5.1. Сугласничка група *хв* дала је у доста примјера *ф* па имамо форме:

Богу *фала* да нам више то имање дође у руке! (Јо, 162); 'Фала ти, баба! (Јо, 252); 'Оће ли моћ' живјет' онда од приче и 'фале твоје (Од, 456); Богоми га Јован *фали* не може га *нафалит* (V, Се, 51); Један дан *уфати* ме они Херцеговац (Кл, 555); Познаје и пуно га *фали* (V, Се, 62); Срећна би била с њим, мене би послвије *зафаљивала* (V, Се, 67),

али и са *в*: Колико можеш *уватит'* у мјесец? (КЋ, 546); *У'ватиће* га кишаша, несрећника! (Од, 471).

5.2. Што се тиче групе *хт*, наишли смо на примјере гдје она даје *ћ* и то у више наврата:

...а друга би, видиш, *ћела*... (Јо, 261); због тога сам *ћела* убит' и њега (Не, 423); нијесам те *ћела* продат' (Ру, 215); *Ћела*, не *ћела* (V, Се, 46).

6. Поједини примјери које смо забиљежили у овом раду свједоче и о нестабилности у употреби и других губљењу и супституцији подложних гласова, тако да је код именице *кафана* присутна супституција *ф* са *в*: *Кавана* му се учинила велика (Гу, 524); пјесма и вика из *каване* (Гу, 521), а примјер *залога'* умј. *залогај* говори о губљењу финалног *ј* (ДО, 112).

7. Сугласничка група *-тски-* (*-дски-*) упрошћава се у *-цк-*<sup>8</sup>: па имамо: *брацка* главо (ДО, 126); *љуцко* чељаде (Јо, 262); *госпоцки* љеб (Од, 459); *брацке* ми (Од, 459).

7.1. Сугласничка група *гд* (>гђ) у језику Лопичићевих приповједака често је упрошћена, са јотовањем очуваног сугласника па се јављају примјери: ...*ђе* је погинуо? (Се, 65); А *ђе* је та земља? (ДО, 108); А *ђе* ти

<sup>7</sup> „Иза у уместо изгубљеног *х* јавља се *в*: *мува*, *бува*, *сувота*, *увор*, *пува*, *пувошаи*”. М. Пешикан, *СК-Љ*, 122.

<sup>8</sup> Исп. ову појаву у М. Пешикан, *СК-Љ*, 127.

је глава, женска друго (Јо, 143); *Бе њу, ђе њу сад!* (Не, 420); ...*ниђе* не види колач о драчи (Од, 460); а домаћин ми забранио да се *иђе* смијем с тобом састат (Кл, 556); не би *ниђе* било (МБ, 378).

Међутим, постоје и примјери у којима се ова група јавља неупрошћена, односно сретамо и форму *гђе* у више наврата:

*гђе* је? (Им, 40); ...знао сам ја наћи поса *гђе* га нико не види (ДО, 108); ...коза *гђе* је? (СМ, 239).

7.2. Губљењем иницијалног експлозивног сугласника *n* те упрошћавањем сугласничких група *nt-*, *ни-* и *пч-* сретам се и ови примјери у језичком репертоару Николе Лопичића: данас би ми друге *тице* појале (V, Се, 85); Он је убра влат *шенице* (V, Се, 55); *челе* довијека не 'ране трута (Јо, 141).

7.3. Сугласничка група *ћн* у придјеву „кућни” даје *тњ* па имамо *кутњи*: виђи ми *кутњег* домаћина (V, Се, 47).

8. У фонетску појаву редуцирања гласова спадају и различити облици именице *човјек*, а као доминантан у језику Николе Лопичића сретали смо лик *чојак*, који констатује и Пешикан у *СК-Љ* говорима<sup>9</sup>: Ја ти нијесам *чојак*, ја! (Ру, 222); Мене је теже на срцу кад умре жена него *чојак* (Јо, 257); Што је ништа *чојак* (Јо, 260); Полудио је *чојак* (Ру, 217).

9. Карактеристична је употреба неких, најчешће страних ријечи или појединих сложеница код Лопичићевих јунака, које прости сељани изговарају на свој начин и гдје долази до фонетских појава губљења или уметања гласова: *пашапорат* (умј. пасош) (Дј, 95); *дотор* (умј. доктор) (КЂ, 547); *Јевропу* (умј. Европу) (V, Се, 73); *Бијоград* (умј. Београд) (V, Се, 103); *пенсија* (умј. пензија) (Ру, 221); *пензионер* (умј. пензионер) (Ру, 221).

10. *Покретне рјечце*. Фреквентне су у употреби партикуле *p* и *n* које се чешће јављају без покретних вокала, па смо у нашем изученом корпусу често сретали форме:

*тун* (ДО, 113; V, Се, 95); *оклен* (КЂ, 546; Не, 422; Ма, 449); *ођен* (КЂ, 547; Од, 455); *тудијен* (V, Се, 58); *отолен* (V, Се, 28); *тадар* (V, Се, 27); *одолен* (Од, 474); *ниоклен* (Од, 454); *онђен* (Не, 428).

<sup>9</sup> М. Пешикан, *СК-Љ*, 116.

11. *Јотовање*. У говору Лопичићевих јунака распрострањено је јекавско јотовање сугласника *t* и *d* па биљежимо примјере: *ћера* (НП, 229); *поћера* (Ру, 220); *заврће* (Им, 39); *налеће* (НД, 285); *ћевојко* (Ру, 213); *ђеца* (СМ, 235); *ђетићу* (Не, 413); *вићела* (Не, 416); *ђе* (Се, 65; ДО, 108; Јо, 143; Не, 420); *ниђе* (Љв, 512); *ћед* (КЂ, 539); *итећела* (V, Се, 32); *вићећеш* (КЂ, 539); *нећеље* (Се, 65); *сјећење* (V, Се, 104); *полућет* (V, Се, 69).

11.1. Присутно је и аналошко јотовање код прилошких форми: *свућ* (СМ, 234); *кућ* (Јо, 166); *зоћ* (СМ, 238); *откућ* (V, Се, 38); *итогоћ* (V, Се, 102).

11.2. Сличног су карактера и примјери гдје се *ћ* јавља умјесто *d* тамо гдје није било фонетских услова за јотовање код неких именица и императивних облика: *љући* умј. људи (Гу, 522); *оћела* умј. одијела (НС, 528); *вићи* умј. види (ДО, 107); *јећи* умј. једи (ДО, 115).

Међутим, јекавско јотовање, за разлику од ситуације у црногорским говорима, није досљедно спроведено.

#### МОРФОЛОШКЕ ОСОБЕНОСТИ

12. На морфолошком плану обратићемо пажњу на оне примјере у којима имамо одступања од нормативног језика и то она која су такође резултат територијалне ограничености употребе.

12.1. Код именица издвајамо оне падежне облике које особеним чини њихово одступање од стандарда и приближавање народним говорима. Тако, нпр. вокатив појединих именица женског рода је једнак номинативу, што је староцрногорска дијалекатска особина<sup>10</sup>:

Него што ти веле, *Савица*? (Јо, 248); Да продам лозе, а, *Савица*? (Јо, 248); *Станица*, би ли ти жа' било да мајка умре? (Им, 31); Ајдемо, *Милица*, да је тражимо (V, Се, 92); знаш ли за Бога, *Јаница*, да је сувомеђа (Им, 25).

12.2. Нека двосложна женска имена у номинативу једине су са наставком *-е*, који је пренесен из вокатива<sup>11</sup>: *Киће* (Јо, 244); *Јове* Ивова (Јо, 244); *Анђе* (Ко, 179); *Маре* Јокова (Не, 396); Баба *Иве* (Се, 65) *Иве* из Жупе (Се, 63).

<sup>10</sup> Исто, 144.

<sup>11</sup> Ову особину налазимо у: М. Пешикан, *СК-Љ*, 142; Б. Милетић, *Црмнички говор*, СДЗБ XI, Београд, 1940, 405; М. Јовановић, *Говор Паштровића*, Универзитет Црне Горе, Подгорица, 2005, 298.

12.3. У генитиву множине именице *рука* срета се облик са наставком *-а* (*рука*), који и као једини могућ биљежи Пешикан у *СК-Љ*<sup>12</sup>: не-го ћу му ишћерат те карте из *рука* (V, Се, 50), али и примјери са знатно чешћим дуалским наставком *-у* и обликом *руку*.

12.4. Именице мушког рода у нашој грађи биљежили смо без множинског проширења *-ов-/-ев-*: кад ће *свати*, мала? (Дј, 88), али и са употребијем инфиксом: па су *сватови* вазда пред прагом (Дј, 92), а та колебљивост у употреби краћих и дужих облика множине неких именица мушког рода присутна је и у народним говорима<sup>13</sup> и у савременом језику<sup>14</sup>.

13. Код *замјеница* у дативу и акузативу 1. и 2. лица множине сретају се енклитике *ни*, *ви*, односно *не*, *ве*, што је одлика већине црногорских говора<sup>15</sup>:

То *ви* је најпаветније, нико *ве* није ни зва (V, Се, 32); Хвала *ви*, дјецо! (НП, 227); Вала *ви* свијема у село боду у очи та моја пензија (Ру, 221); Мора сад да *ви* је необично из великог града у мало мјесто (V, Се, 103); Алал *ви* вјера (Јо, 157); родио *ви* се чобанин (Ко, 181); Што *ни* образ узимаш, никад га немала! (Не, 422); Пљуни *не* у брк, ако сваки од њих не добије медаљу (МС, 347); Убиће *не* жене (V, Се, 74); А, што *не* нагрди (ДО, 118); ја *ве* не виђу (МС, 349); је ли *ве* то учењак наговорио (БЈ, 482).

13.1. Показне замјенице *овај*, *онај* често имају облик *ови*, *они* што потврђују примјери: уз *ови* крш (КЋ, 537); у *ови* свијет неће (КЋ, 549); Ђе ти је *они* момак (V, Се, 50); *Они* што ти је клобук донио (Кл, 561).

<sup>12</sup> М. Пешикан, *СК-Љ*, 146.

<sup>13</sup> М. Пешикан, *СК-Љ*, 131–133; Д. Ћупић, *Говор Бјелопавлића*, СДЗб, књ. XXIII, Београд, 1977, 76–77; Б. Милетић, *Црмница*, 399–401.

<sup>14</sup> М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, Научна књига, Београд, 1964, 200–206.

<sup>15</sup> М. Пешикан, *СК-Љ*, 152; М. Стевановић, *Источноцрногорски дијалекат*, ЈФ XIII, Београд, 1935, 72–73; Б. Милетић, *Црмнички*, 216; М. Јовановић, *Паштровићи*, 357–358; Д. Ћупић, *Бјелопавлићи*, 81; М. Станић, *Ускочки говор I*, СДЗб, књ. XX, Београд, 1974, 209; М. Пижурица, *Говор околине Колашина*, Посебна издања, књ. 12, Одељење умјетности, књ. 2, ЦАНУ, Титоград, 1981, 135.



13.2. Још једну типичну особину како старијих тако и новијих црногорских говора<sup>16</sup> – обличко једначење генитива, акузатива, датива и локатива једн. личних замјеница првог, другог и сваког лица – препознали смо у језику Лопичићевих јунака:

а мене није ни до пута (Јо, 152); И мене још сланине да да (Цо, 301); Мене се чини да ти је лакше (V, Се, 56); По тебе (Дј, 83); све ми је мило што је тебе мило (V, Се, 86); што ће тебе те игре у кућу (V, Се, 52); Тебе се, попе, син жени, а? (Не, 408); Себе руке! (Дј, 85); куку мене (УП, 337); Леле мене, ђе ми је Јован! (ДО, 125).

13.3. Односно-упитна замјеница *што/шта* јавља се чешће у форми са -о у свим значењима и функцијама, што је још једна особина старијих црногорских говора<sup>17</sup> али и језика старијих црногорских писаца<sup>18</sup>. У неким од њих паралелно егзистирају обје форме, у неким је она са о једино у употреби. На нашем материјалу забиљежили смо доминантно *што*. Издвајамо оне примјере гдје употреба такве форме одступа од узуса:

Е, *што* ћеш, мој Јоване, такав ти је живот (Јо, 250); Узми, чоче, па дај *што* хоћеш! (НП, 226); Радио... него *што* мислиш? (НП, 229); Па *што* ћемо сад? (НО, 190); *Што* чиниш? (Ко, 182); *Што* ће ми он? (V, Се, 99); *Што* збориш, јадна не била! (V, Се, 96).

13.4. Срели смо и општераспрострањену форму у црногорским говорима *чеговић* у значењу „од које породице”: ‘Фала ти, а *чеговић* рече да је он? (ГиД, 486).

<sup>16</sup> М. Пешикан, *СК-Љ*, 152; М. Стевановић, *Источноцрногорски*, 73–74; Б. Милетић, *Црмница*, 423–424; М. Јовановић, *Паитровићи*, 355; Д. Ћупић, *Бјелопавлићи*, 81; Ј. Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*, ЈФ XVII, Београд, 1938–1939, 58; М. Станић, *Ускочки I*, 208; М. Пижурица, *Колашин*, 134.

<sup>17</sup> М. Пешикан *СК-Љ*, 151; М. Јовановић, *Паитровићи*, 361; М. Стевановић, *Источноцрногорски*, 73; Б. Милетић, *Црмница*, 427.

<sup>18</sup> Б. Остојић, *Језик Петра I Петровића*, Одјељење умјетности, књ. 1, ЦАНУ, Титоград, 1976, 151; С. Ненезић, *Језик Николе I Петровића*, Одјељење умјетности, књ. 20, ЦАНУ, Подгорица, 2010, 165; М. Тепавчевић, *Језик Стефана Митрова Љубише*, Одјељење умјетности, књ. 19, ЦАНУ, Подгорица, 2010, 244.

14. Што се тиче *глагола*, специфичност је облик инфинитива са паралелном употребом дијалекатских облика без крајњег *-и* и оних са употријебљеним финалним *-и*, што дијелом припада и фонетским карактеристикама. Потврђено је постојање великог броја примјера инфинитива без финалног *-и*:

Нас само надница може *одржат'* (ДО, 108); Богоми се у клање не смије *уложит'* (ДО, 112); Не може се то тако *долазит'* (НО, 190); Па ћеш се, богу фала, Јоване *оженит'* опет *наћ'* вриједно чељаде (Јо, 258); Знаш ли ми још што *испричат* (V, Се, 59); Ко ће *знат* (V, Се, 59); Свако ће *рећ* (V, Се, 86); не могу ти *опростит* (V, Се, 86); Ко зна што ће од њега *бит'* (Јо, 135); лако је вама *зборит'* (Јо, 158); Смијем ли, мајко, *сјест*? (Не, 423); Дај, или ћу те *посјећ'* (ПЛГ, 372); Може *бит'* и *удават'*? (Јо, 155).

14.1. Императив је такође редуциран у 2. лицу једн.: *држ* (V, Се, 73); *Бјеж'*! (КЋ, 548; ДО, 109); *Муч* (Кл, 555).

14.2. Када смо говорили о фонетским особинама, већ смо истакли одлику да се у радном глаголском придјеву финална вокалска група *ао* сажима у *а* и таквих је примјера доста у Лопичићевом језику а што, опет, одговара стању у староцрногорским говорима<sup>19</sup>. Фреквентни су ликови:

*доша'* (ПЛГ, 368); *изиша'* (ПЛГ, 368); *зва* (Не, 406); *мога'* (Од, 465); *прода'* (Од, 473); *огрија'* (БЈ, 479); *стека'* (Кр, 499); *река* (Кр, 503); *побрка'* (НС, 535); *узима'* (КЋ, 546); *препа'* (Кл, 562); *има'* (Кл, 563); *остара* (V, Се, 88) итд.

14.3. Глагол *мислити*, поред стандардне употребе, јавља се и у дијалекатској форми *мнити*: Ја *мним* да 'оће... (Јо, 133).

14.4. Треће лице једнине помоћног глагола *јесам* често је у облику *јес*, што је општепозната појава у староцрногорским говорима<sup>20</sup>: *Јес'*, вала (Јо, 137); *Јес'*! (Ру, 218); *Јес'* пошла, пошла (ДО, 105).

<sup>19</sup> М. Пешикан, *СК-Љ*, 124.

<sup>20</sup> *Исто*, 170.

14.5. Константовали смо и употребу глагола *виђу* у 1. лицу једине презенте поред знатно чешћег *видим*: Људи, ја ве не *виђу* (МС, 349); *Виђу* да ћу бит' мајка (Јбу, 364).

15. Специфичности *непромјенљивих врста ријечи* највише су дошле до изражаја код *прилога* и то оних које карактерише посебна уобличеност морфемских завршетака због присуства нарочитих партикула које су одлика црногорских народних говора. Овдје издвајамо карактеристичне прилошке јединице.

15.1. Прилог *пређе* и *приђе* умј. *прије*: и опет би мир ка што је био и *пређе* (Кл, 562); *Приђе* једно пет година (ГиД, 492); твоја глава неће с рамена *приђе* моје (МБ, 378); *пређе* него ме убијете (Не, 423), а забиљежили смо и примјер у којем се прилог за вријеме *послије* јавља у облику *потље* (V, Се, 75).

15.2. У језику Николе Лопичића, као што смо већ навели, фреквентне су нестандардне прилошке форме: *куђ* (Јо, 266); *свуђ* (СМ, 234); *откуђ* (V, Се, 38); *гођ* (Не, 391); *никуђ* (V, Се, 59) и сл. (в. т. 11.1).

15.3. Својим обликом или значењем издвајају се и прилози: *окле* (умј. одакле) (МБ, 377); *занаго* – „заиста, доиста”; *дођавољом* (Не, 399); *наизред* (ДО, 107).

16. Поједине *рјечце* завређују пажњу својим особитим поријеклом, значењем или употребом.

16.1. Рјечца *вала* турског поријекла, распрострањена и у црногорским говорима:

Несрећнице смо, *вала*, све (Јо, 244); *Вала* јест чудо! (Јо, 253); *Вала* те, Турђа, одавно тражим и не могу да те нађем! (Не, 429); Жа' ми је, *вала*, ка сина! (Не, 440); *Вала* да ћемо се прве ноћи поклат' идем тамо! (Ма, 450); Ја, *вала*, што гођ' оћеш! (Кл, 559).

16.2. Више рјечци употребљава се за појачавање тврдње, нарочито наглашавање или као пропратне ријечи у говору. Једна од таквих је рјечца *море*: *Море*, лудо је то (СМ, 236); *Море*, батали поса'! (Гу, 521).

16.3. Распрострањено је *богоми*, *богами*, *богати* и *боне* за појачавање тврдње, у значењу *тако ми бога, јесте, заиста*:

*Богоми*, у ову свијест нећеш! (Јо, 245); Јес' *богоми*! (Не, 405); Не, ја, *богоми*, није никога! (Не, 416); ја ћу га, *богоми*, Маше, узет' (Ма, 445); Одвали ти, *богами* (ДО, 106); Немој, *богати*,

тако лијепих цигара ја нећу (КЂ, 540); Сједи, *богати*, испред куће (ДО, 109); Ви, *боме*, знате наше ђевојке (V, Се, 75).

16.4. Рјечца *ада* употребљава се такође када се у реченици нешто нарочито наглашава, истиче:

*Ада* ми тако рече отац (V, Се, 38); *Ада* ја сам још с њим у оцаклију (V, Се, 73); *Ада* село прича (Дј, 88); Донио Американац, *ада* ко! (V, Се, 36).

16.5. Рјечца *забога* за изражавање чуђења, изненађења, негодовања:

*Забога*, Јоване, што ти је (Јо, 245); Не, *забога* (Јо, 145); *Забога*, ђе си се тиска? (Ко, 182),

као и у усрдној молби, преклињању:

Не, народе, *забога*, не помамите жену! (Јо, 146).

16.6. У употреби је и рјечца *баре* и *барем* у значењу *макар*, *само*:

А, *баре* једноме да се осветим (Јо, 267); А *барем* с те стране да сам задовољан (V, Се, 71–72).

16.7. Од императивних рјечци издвајамо:

*де*: Што да учиним *де*? (Не, 436); *ану*: *Ану* причај, аманати (ПЈГ, 367); *нека*: *Нека* и то прво почне из наше куће (ДО, 127); *нека* те он види (Јо, 245).

17. Карактеристична фонетска и морфолошка дијалекатска обиљежја у говору Лопичићевих јунака собом носе особине староцрногорских говора, тачније села Лопичићевог завичајног цетињског подручја. Преко говора ликова писац је аутентично пренио слику говорног идиома, атмосфере и духа поднебља које у својим приповијеткама приказује. Колико је досљедан завичајном говорном идиому кроз говор својих ликова, настојали смо у раду да прикажемо и компарирањем поједних дијалекатских обиљежја у Лопичићевим дјелима са стањем које је приказано у дијалекатској студији *Староцрногорски средњокатунски и љешан-*

ски говори М. Пешикана, а за многе фонетско-морфолошке особености Лопичићева језика показано је да су одлика и других црногорских народних говора, тј. да нијесу ускорегионално ограничене.

17.1. Језик у књижевним текстовима има своје специфичности, тј. базиран је умногоме на одступању од стандарда, а та одступања су управо темељ на којем почива естетска функција књижевности. Ипак, писац у књижевном дјелу ствара посебан свијет, који није копија стварности јер естетска вриједност проистиче управо из различитости, а не из истовјетности. Управо због тога не чуди неунифицираност језика Николе Лопичића јер облици засновани на одступању од стандарда, првенствено дијалекатски обиљежени ликови, јесу важно средство у умјетничком обликовању, али свакако нијесу и коначни циљ. Ипак, та језичка неунифицираност иницирала је постојање и различитих лексичких слојева међу којима је и лексички слој који својим одступањем на фонетско-морфолошком плану приближава лексичку масу народном говору, те употреба фразеолошких језичких јединица које су такође и те како присутне у народном језичком изразу. Као интересантна, ова лексичка проблематика може бити нека од будућих тема у настојању да се исцрпно анализира и представи језик овог „приповједачког лирика”, како је Лопичић често у литератури називан.

#### ИЗВОРИ

Лопичић Никола, *Глад и камен*, Библиотека „Луча”, Графички завод, Титоград, 1965, 1–588.

Лопичић Никола, *Сабрана дела V*, Стручна књига, Београд, 2002, 1–327.

#### ЛИТЕРАТУРА

Бошковић Радосав, *О природи, развиту и заменицима гласа х у говорима Црне Горе*, у: *Одабрани чланци и расправе*, ЦАНУ, Титоград, 1978, 7–21.

Вуковић Јован, *Говор Пиве и Дробњака*, ЈФ XVII, Београд, 1938–1939, 1–114.

Вушовић Данило, *Дијалекат источне Херцеговине*, СДЗБ III, Београд, 1927, 1–70.

Зборник радова *Дело Николе М. Лопичића*, Посебна издања, књ. 7, Институт за српску културу, Приштина, 2005, 1–122.

Ивић Павле, *Инвентар морфолошке проблематике штокавских говора*, ЗбМСФЛ XXXV/1, Нови Сад, 1992, 195–212.

Ивић Павле, *Инвентар фонетске проблематике штокавских говора*, ГФФНС, књ. VII, Нови Сад, 1962–63, 99–110.

Јовановић Миодраг, *Говор Паитровића*, Универзитет Црне Горе, Подгорица, 2005, 1–528.

Лешић Зденко, *Језик и књижевност дјело*, Сарајево, 1987, 1–332.

Милетић Бранко, *Црмнички говор*, СДЗб XI, Београд, 1940, 211–663.

Ненезић Соња, *Дијалекатско и нормативно у језику Николе I Петровића*, Шести лингвистички скуп „Бошковићеви дани”, Одјељење умјетности, књ. 23, ЦАНУ, Подгорица, 2005, 91–103.

Ненезић Соња, *Језик Николе I Петровића*, Одјељење умјетности, књ. 20, ЦАНУ, Подгорица, 2010, 1–426.

Остојић Бранислав, *Језик Петра I Петровића*, Посебна издања, књ. 8, Одјељење умјетности, књ. 1, ЦАНУ, Титоград, 1976, 1–302.

Остојић Бранислав, *Конкуренција јатовских изговорних ликова у српском књижевном језику ијекавског изговора*, Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани”, Научни скупови, књ. 61, Одјељење умјетности, књ. 22, ЦАНУ, Подгорица, 2003, 29–36.

Остојић Бранислав, *Придјевски и замјенички облици на -ијех, -ијема; -их, -има у приповједача Црне Горе од Његоша до 1918*, Књижевност и језик 2, Београд, 1978, 149–157.

Пешикан Митар, *Староцрногорски средњокатунски и љешански говори*, СДЗб, књ. XV, Београд, 1965, 1–294.

Пижурица Маго, *Говор околине Колашина*, Посебна издања, књ. 12, Одјељење умјетности, књ. 2, ЦАНУ, Титоград, 1981, 1–248.

Радуловић Зорица, *Језик и стил Чеда Вуковића*, Унирекс, Никшић, 1994, 1–234.

Станић Милија, *Ускочки говор I*, СДЗб, књ. XX, Београд, 1974, 1–259.

Стевановић Михаило, *Источноцрногорски дијалекат*, ЈФ XIII, Београд, 1935, 1–129.

Стевановић Михаило, *Савремени српскохрватски језик I*, Научна књига, Београд, 1964, 1–653.

Тепавчевић Миодарка, *Језик Стефана Митрова Љубише*, Одјељење умјетности, књ. 19, ЦАНУ, Подгорица, 2010, 1–586.

Ђупић Драго, *Говор Бјелопавлића*, СДЗб, књ. XXIII, Београд, 1977, 1–226.

Церовић Вук, *Никола Лопичић*, Змај, Нови Сад, 2003, 1–219.

Danijela RISTIĆ

## SOME PHONETICALLY-MORPHOLOGICAL FEATURES IN THE LANGUAGE OF NIKOLA LOPIČIĆ

### Summary

Our dealing with phonetically-morphological characteristics in the language of Nikola Lopičić in this paper will base on divergences from the norm in literary language in the field of phonetics and morphology, divergences that at the same time approach to folk language expression. Thus, the object of interest are the phonetic and morpholog-

ic features diverging from language standard, the use of which is territorially limited. Through characters' speech, the writer authentically illustrated spoken idiom, atmosphere and spirit of the area that he shows in his stories. We attempted to show the writer's consistence to the hometown's language idiom through character's speech by comparing individual dialect features in Lopicic's works with the situation described in study „Old Montenegrin Middlemountain and Ljesanian speeches” written by M. Pešikan. We did that having in mind that many phonetically- morphological features in the language of Nikola Lopičić are not narrow-regionally limited and situation in other Montenegrin folk speeches as well.

*Key words:* Nikola Lopičić, phonetic features, morphologic features, *Old Montenegrin Middlemountain and Ljesanian speeches*, Montenegrin folk speeches, dialectal, standard conditions

